

POPULIZAM I KRIZA DEMOKRACIJE

Augustin Derado, mag. soc.
augustin.derado@gmail.com

Sažetak:

U ovom radu cilj nam je u osnovnim crtama razmotriti fenomen populizma. Pritom polazimo od stajališta kako je jačanje populističkih stranaka i pokreta, te uopće radikalizaciju europskog političkog prostora potrebno sagledati u perspektivi krize demokracije i krize ekonomskog modela u Europi. Kriza demokracije prije svega je kriza reprezentacije (Mouffe, 2013.) i simptom stanja u kojem se mogućnosti utjecaja glasača na politički konsenzus elita smanjuju (npr. Crouch, 2007.). Populistički akteri obećavaju vratiti "ukradenu" demokraciju "narodu", a osim značajnim razinama biračke podrške populistima, svjedočimo i sve češćem korištenju populističkih strategija kod mnogih *mainstream* političkih aktera.

Populizam može ozbiljno narušavati demokratski proces i zaštitu ljudskih prava, ali i razotkriti mogućnosti za oporavak demokracije. Ne zaboravljajući na opasnosti koje populistički projekti u većoj ili manjoj mjeri nose, smatramo da ih je potrebno sagledati ne isključivo kao "opasnu smetnju" već prije svega kao ozbiljan simptom krize demokracije. Naime, populizam upućuje na slabosti modernih demokracija te na političke vrijednosti, želje i afekte građana koji ostaju bez predstavnštva u političkoj areni. Populistički akteri svojom radikalizacijom politike mogu otvoriti pute k reduciranju ekonomskih nejednakosti i uključivanju većeg broja građana kao kritičkih aktera u političku sferu, kao i djelovati prema isključivanju, širenju netolerancije i daljnjem udaljavanju populacija od demokratskih načela.

KLJUČNE RIJEČI: populizam, demokracija, ekonomska kriza, desni populizam, lijevi populizam

Uvod

Populizam je prilično kompleksna pojava, fenomen koji se pojavljuje u mnogim oblicima i u vrlo različitim kontekstima. Kao takav, teško je uhvatljiv i znanstvenici koji se njime bave nerijetko će ga okarakterizirati kao fenomen koji "izmiče"¹ jasnom definiranju. Neki ga autori smatraju toliko heterogenim da se ne može reducirati ni na jednu formu (Meny i Surel, 2002.) i zaključuju da je to jedan od najslabije shvaćenih političkih koncepata našeg vremena (Taggart, 2002.).

Populizam je vrlo opširno obrađena tema u znanstvenoj literaturi na europskom "Zapadu"², prije svega zbog značajne potpore birača desnim populističkim strankama i pokretima. Naime, desne populističke stranke uspjele su nametnuti se kao nezanemariva politička snaga u Europi nakon Drugog svjetskog rata (Meny i Surel, 2002.; Mudde, 2007.; Mouffe, 2013.; Albertazzi i McDonnell, 2008.), uz razdoblje nešto intenzivnijeg jačanja u 80-ima i generalno zadržavanje snage u 90-ima i 2000-ima (Mudde, 2007., Mudde, 2013.). Usprkos tome, treba jasno istaknuti da populističke stranke češće doživljavaju neuspjeh nego uspjeh (De Lange i Mudde, 2005.) i da je njihov utjecaj ostao ograničen s obzirom da prilično rijetko sudjeluju u formiranju vlasti, a mnoge čak i ne uspijevaju postati parlamentarnim strankama (Mudde, 2013.). Ipak, u vrijeme pisanja ovog rada recentni, rezultati izbora za Europski parlament 2014. godine mogli bi biti vjesnik daljnjeg jačanja populističkih stranaka uslijed posljedica koje je ekonomska kriza ostavila u Europi.

U Hrvatskoj, populizam je malo proučavan fenomen kojim se bavi tek nekolicina autora (vidi npr. Šalaj 2012.; Zakošek 2010.; Milardović 2004.) te još uvijek postoje mnoge znanstvene "rupe" u analizi tog fenomena u domaćem političkom kontekstu. U hrvatskom javnom prostoru riječ "populizam" uglavnom se koristi u političkim komentarima koje možemo čuti u medijima te uslijed međusobnog optuživanja političara. Pritom se najčešće ne pruža objašnjenje što taj termin zapravo znači ili ga se koristi kao kritiku političkih aktera za podilaženje "narodu" ispraznim obećanjima, što je interpretacija koja konotira samo dio značenja pojma. Nasuprot tome, u ovom radu pokušat ćemo pružiti jedno kratko, ali što je moguće cjelovitije razmatranje populizma i njegovih najvažnijih oblika.

Populizam može biti i lijevi i desni i progresivni i reakcionarni te se pojaviti u razvijenim zemljama kao i u zemljama u razvoju (Arditi, 2005.). Pluralizam oblika populizma postat će nam razumljiv već iz upečatljivih sintagmi pridodanih fenomenu kako bi se oslikao njegov "karakter", npr.: "zrcalo demokracije" (Panizza i sur., 2005.), "avet demokracije" (Albertazzi i McDonnell, 2008.), "drugo lice demokracije" (Canovan, 1999.) i "sje-

¹ U radovima na engleskom jeziku često se navodi da je populizam "elusive" (*phenomenon*).

² Kategorije poput ovdje korištenog "Zapada" često su korišteni ali i uvijek manjkavi konstrukti koji se mogu i ideološki instrumentalizirati i izložiti opsežnoj kritici. Uz svijest o tome, a praktičnosti radi, kategorija "Zapad" u ovom radu koristi se za jednostavno označavanje europskih zemalja koje pripadaju "Prvom svijetu", odnosno "razvijenom svijetu" ili "demokracijama s dugom tradicijom", a "Istok" za označavanje europskog "Drugog svijeta", "postkomunističkih zemalja" ili "novih demokracija".

na demokracije" (Canovan, 1999.). Očito je da se ključ razumijevanja populizma nalazi u njegovom (ambivalentnom) odnosu s fenomenom demokracije, pa tako populizam upućuje na slabe točke svakog nacionalnog demokratskog projekta i određen je kompleksnim političkim i kulturnim kontekstom u kojem nastaje.

Ovaj rad polazi od stajališta kako je snagu populističkih stranaka i pokreta danas, te uopće radikalizaciju europskog političkog prostora potrebno sagledati kao simptom krize demokracije u cijeloj Europi i krize ekonomskog modela vidljive u visokom broju siromašnih i nezaposlenih, te u rastućim nejednakostima (npr. Piketty, 2014.). Populizam je uvijek reakcija na neku jaču društvenu krizu i na osjećaj da dotadašnje društvene snage krizu ne mogu riješiti (Taggart, 2002.). U ovom radu pružit ćemo kratak pregled najvažnijih obilježja populizma i potom uputiti na neke njegove izvore u iznimno obuhvatnoj krizi političkog i ekonomskog modela kojoj svjedočimo u Europi na početku 21. stoljeća. Ukratko ćemo analizirati pojavu različitih formi populizma te opisati njegovu lijevu i desnu varijantu te njihove implikacije. Na kraju rada vrlo ćemo se kratko osvrnuti na pitanje može li se populizam sagledati iz perspektive koja bi nam pokazala i neke moguće izlaze iz krize demokracije.

Populizam – definicija pojma. Razlikovanje radikalnog populizma i populizma kao stila političke komunikacije

Populizam je iznimno heterogen fenomen, ali ipak se većina teoretičara slaže kako je srž populizma vidljiva u nastojanju populističkih aktera za podjelom društva na dvije nerealno homogenizirane grupe, "mi" – "narod" i "oni" – politička elita i ostali "neželjeni drugi", te u inzistiranju da politika treba biti direktan izraz volje naroda (npr. Meny i Surel, 2002.; Mudde, 2007.; Mouffe, 2013.; Albertazzi i McDonnell, 2008.).³ Za dublje razumijevanje fenomena vrlo je važno i u teorijskim radovima uobičajeno razdvojiti radikalni populizam ili populizam u užem smislu i *mainstream* populizam, populizam u širem smislu.

Radikalni populizam ili populizam u užem smislu antielitistička je i antisistemska *thin-centered*⁴ ideologija koja uključuje podjelu društva na "nas" (pravedan narod) i "njih" (protivnike pravednog naroda), zaobilaženja demokratskog procesa i razaranje

³ Jedan od čestih pristupa istraživanju populizma analiza je diskursa političkih aktera. Tako Stavrakakis i Katsambekis evociraju Laclaua i njegovu diskurzivnu analizu kada zaključuju da je, da bi se odredilo je li neka stranka ili politički pokret populistički u užem smislu, potrebno analizirati njihove diskurzivne prakse i: "a) artikuliraju li se oko čvorišne točke 'naroda' (*the people*) ili drugih (ne-populističkih ili anti-populističkih) čvorišnih točaka (klasa, nacija, sloboda, priroda i sl.) i b) u kojoj mjeri je slika društva koju pružaju predominantno antagonistička i dijeli društvo u dva glavna bloka: establishment, odnosno 'blok moći' protiv nepriviligiranog 'naroda'" (Stavrakakis i Katsambekis, 2014., 123).

⁴ Kategoriju "*thin-centered ideology*" razvio je Freedon (1996.) i ona nas upućuje kako populizam trebamo promatrati kao ideologiju koja u svojim političkim ostvarenjima dolazi u kombinaciji s nekim dodatnim političkim ideologijama poput konzervatizma, liberalizma, nativizma/nacionalizma itd. (Mudde i Kaltwasser, 2013.).

ili slabljenje dijela političkih institucija⁵. Radikalni populist (bilo da se radi o populističkim strankama ili pokretima) dovode u pitanje, pa najčešće i odbacuju, model predstavničke demokracije i povezane demokratske institucije. Umjesto pluralističkog političkog modela karakterističnog za liberalne demokracije, oni konstruiraju dualističku viziju političkog sustava u kojoj se pokušavaju prikazati kao "direktni predstavnici naroda", a sve druge političare prikazuju kao one koji sprječavaju da se volja "naroda" provede, zajedno s demokratskim institucijama koje su izgradili.

Populisti pokušavaju izgraditi svoj *image* izvan političke arene s retorikom koja se bazira na tvrdnjama kako oni nisu političari ili barem ne političari kao "oni" ostali (npr. Panizza, 2005.). Posebno je zanimljiva uloga populističkog vođe u djelovanju populističkih stranaka i pokreta pa tako većina autora smatra jakog vođu jednim od ključnih elemenata koncepta (Canovan, 1999.; Panizza, 2005.; Albertazzi i McDonnell, 2008.; Decker, 2008.; Šalaj, 2012.). Populistički vođe skloni su graditi svoj *image* kao neku vrstu kvazimesijanskog spasitelja naroda (Arditi, 2005.) i isticati direktnu vezu s narodom, pripadnost narodu, a ne političkoj eliti, čak i u slučajevima kada su članom te elite niz godina ili cijelu (političku) karijeru. Medijska prezentacija i mobilizacija glasača preko medija iznimno su bitan faktor u djelovanju populističkih vođa (npr. Šalaj, 2012.).

Mainstream populizam možemo definirati kao politički stil ili način političke komunikacije *mainstream* (neradikalnih) političkih aktera, stil koji sadrži neke elemente svojstvene radikalnom populizmu, ali akteri koji ga koriste zadržavaju pluralističku viziju političkog sustava. Dakle, kod *mainstream* populista izostaje eksplicitna podjela društva na "mi" (narod) protiv "njih" (politička elita i ostali "neželjeni drugi") i oni se u pravilu ne obrušavaju na ključne institucije liberalne demokracije. Ipak, *mainstream* populist svojim populističkim stilom mogu značajno ugrožavati kvalitetu demokracije kao što je to slučaj kod Silvija Berlusconija u Italiji ili Victora Orbána u Mađarskoj (Mudde, 2013.). Populističke strategije koje takvi akteri koriste su npr. naglašavanje posebne veze s "narodom" ili "voljom naroda" (u slučaju uspjeha u tome populist mogu dobiti politički prostor za razne dubiozne odluke) i pružanje "bilo kakvih obećanja, bez obzira kako nemogućih, samo da se ostvari cilj" (Arditi, 2005., 76). Kod uspješnih *mainstream* populista iznimno je značajno intenzivno korištenje medija za promociju svođenjem politike na senzacionalizam i marketinške tehnike, u nekoj vrsti "tabloidne politike" (Canovan, 1999.). Najevokativniji primjer za to je upravo Silvio Berlusconi⁶ (vidi npr. Bešker, 2013.), a u hrvatskom kontekstu medijski nastupi Milana Bandića (vidi npr. Zakošek, 2010.). Uz već nabrojeno, takvi akteri skloni su nerealno pojednostaviti politički svijet kao da on nije, između ostalog, i svijet kompromisa i administracija, već isključivo crno-bijeli svijet gdje se volja naroda može provoditi jednostavno i bez neželjenih učinaka.

⁵ O odnosu (radikalnog) populizma i demokratskih institucija više u idućem poglavlju.

⁶ Posebno pogodan teren za populističke aktere stvara se kada imaju podršku snažnih medija (Šalaj, 2012.) ili su kao u slučaju Silvija Berlusconija njihovi vlasnici.

Termin "populizam" u Hrvatskoj se, dakako, uglavnom koristi u vezi s *mainstream* političkim akterima. Naime, za razliku od većine 20. stoljeća⁷ (Milardović, 2004.), nakon 2000. godine populizam se u Hrvatskoj uglavnom pojavljuje u vidu *mainstream* populizma te se može reći da postoje samo relativno slabe populističke snage na političkoj pozornici (Zakošek, 2010.; Obućina 2011.; Obućina 2012.). Važno je napomenuti da su kategorije radikalnog i *mainstream* populizma, dakako, idealni tipovi i da fenomen populizma čini kontinuum između njih (npr. Arditi, 2005.), pa tako s jačanjem radikalnih političkih aktera u Europi svjedočimo i "širokom rasponu *mainstream* političkih vođa koji posuđuju iz repertoara radikalnih populista" (Albertazzi i McDonnell, 2008., 223). U ovom radu bavimo se prvenstveno populizmom u užem smislu ali stalno imajući na umu kontinuitet između dviju opisanih ideal-tipova populizma.

Populistička ideologija i institucije liberalne demokracije

Privlačnost populizma, ideologije koja naglašava izravno provođenje volje naroda i govori o politici u jednostavnim terminima te cilja na neku vrstu "narodnog ujedinjenja", odmah je jasna kada uvidimo da je vrlo slična ideologiji demokracije kako ju političari često predstavljaju javnosti kada "naglašavaju suverenost i izražavanje volje naroda umjesto kompromisa i prilagodbe, ujedinjenost umjesto raznolikosti, većinu umjesto manjina i direktnost i transparentnost umjesto kompleksnih i zamršenih procedura" (Canovan, 2002, 26). Populistička vizija demokracije zanemaruje neizbježnu napetost između ideologije demokracije – vladavine naroda (od naroda i za narod) i demokratskog funkcioniranja u praksi – moći administracija i političkih elita (koje, izabrane od naroda s različitim interesima, te različite interese predstavljaju u parlamentu, ili bi to barem trebale činiti).

Mnogi politički teoretičari smatraju da je demokraciju omogućila upravo neočekivana kombinacija većinske suverenosti s predstavničkim principom (npr. Meny i Surel, 2002.; Merkel, 2004.). Demokratski ustav, parlament, dioba vlasti, vladavina prava i druge institucije i mehanizmi liberalne demokracije postale su široko prihvaćen kamen temeljac legitimnosti političkog sustava (Taggart, 2002.), a izgrađene su između ostalog i da bi se čuvala ljudska prava i slobode manjina, udruženja i pojedinaca (liberalna komponenta liberalne demokracije) pred državom ili bilo kakvom većinom i njihovim (većinskim, demokratskim) odlukama (Merkel, 2004.). Radikalni populističari osim što odbacuju političku elitu uglavnom pokušavaju i oslabiti i/ili uništiti neke od institucija liberalne demokracije kako bi kroz monopolizaciju moći mogli provoditi "narodnu

⁷ Hrvatska je u 20. stoljeću imala 3 populističke vladavine: desnu populističku diktaturu Ante Pavelića, lijevu populističku diktaturu Josipa Broza Tita i poludemokratski populizam za vrijeme Franje Tuđmana (vidi Milardović, 2004.).

volju”⁸. Oni osporavaju “način na koji se demokracija provodi u praksi i institucije koje ju omogućavaju i to u ime demokracije kako je [oni] zamišljaju” (Meny i Surel, 2002., 8).

Moderna demokracija izgrađena je kao kompozitni režim koji kombinira vladavinu naroda (kroz političke stranke kao predstavnike u parlamentu, referendum, udruženja civilnog sektora i dr.) s vladavinom prava koja je protuteža arbitrarnoj moći predstavnika i većinskoj volji koju predstavljaju. Iako uvijek postoje prijepori oko preciznog balansiranja principa liberalizma (slobode i prava pojedinca) i principa demokracije (prava većine), ta kombinacija u srcu liberalne demokracije zadobila je širok konsenzus (Meny i Surel, 2002., 8). Nasuprot tome, populizam “polarizira društvo, svoje političke protivnike i ‘strane elemente’ u društvu stigmatizira u ime ‘moralne većine’, potiče netoleranciju, potkopava demokratske političke institucije i nameće simplificirana pseudorješenja koja teže autoritarnoj transformaciji društva” (Zakošek, 2010., 8). Kao takav predstavlja veliku opasnost za društveni i politički razvoj, ali nas i upućuje na probleme u svakom nacionalnom demokratskom projektu i na evidentnu političku i ekonomsku krizu u Europi.

Populizam i kriza političkog i ekonomskog sustava

Jačanje populističkih stranaka i pokreta te uopće radikalizaciju europskog političkog prostora potrebno je sagledati kao simptom krize demokracije u cijeloj Europi i krize zapadnog ekonomskog modela. Populizam je uvijek reakcija na neku jaču društvenu krizu i na osjećaj da dotadašnje društvene snage krizu ne mogu riješiti (Taggart, 2002.). Podsjetimo se, populistički akteri obično predstavljaju svijet kao “borbu dobra i zla: na jednoj strani je pravedan ‘narod’ a na drugoj zle korporativne elite, političke stranke, mašinerija vlasti i drugi blokovi moći koji kroje zavjeru protiv interesa ‘naroda’” (Decker, 2008., 122). Upravo su antielitistički i antisistemske stavovi u populaciji među najvažnijim faktorima za pojavu podrške populističkim akterima (npr. Mudde, 2007.). Istraživanja poput ESS-a (European social survey) pokazala su da razina povjerenja u institucije i političke elite u mnogim državama pada, a pogotovo je to slučaj u “novim demokracijama” (Marien, 2013.). Osim u smanjenim razinama povjerenja u elite i institucije, politička kriza ili kriza demokracije u Europi odražava se i u slaboj izlaznosti na opće izbore u mnogim europskim zemljama. Niska izlaznost pokazuje nam da izabrane vlasti nemaju legitimitet za velike segmente stanovništva i da sve veći broj građana ne nalazi političku opciju koja bi ih predstavljala te se odlučuje za povlačenje, apstinenciju od glasanja. Osim povlačenja/apstinencije značajan broj glasača u mnogim europskim zemljama odlučuje se za radikalnije i/ili populističke političke opcije koje u nekim državama osvajaju i priličan broj zastupničkih mjesta u nacionalnom i/ili Europskom parlamentu.

⁸ Svojim nastojanjima za unifikacijom naroda i tvrdnjama da na poseban način prenose volju naroda, populistički akteri u podređen i nepovoljan položaj mogu dovesti i različite građanske inicijative i asocijacije (Arditi, 2005.), a time i njihove raznolike funkcije u demokratskim sustavima. Takva udruženja predstavljaju pluralnost interesa u društvu a na njihovo mjesto populisti pokušavaju postaviti “mi” protiv “oni” relaciju i ujedinjenje “u novoj političkoj energiji”.

Kriza ekonomskog modela vidljiva je prije svega u velikom broju siromašnih i nezaposlenih, te u rastućim društvenim nejednakostima (npr. Piketty, 2014.). Nezadovoljstvo političkom situacijom i političkim elitama naraslo je nakon globalne financijske krize koja je počela 2008. godine⁹ (npr. Crouch, 2010.; Crouch, 2012.; Standing, 2011.; Standing 2014.; Dolenc, 2012.). Tada su "obični građani" morali platiti financijsko spašavanje banaka, a rigorozne mjere štednje slijedile su u mnogim državama, povećavajući broj siromašnih građana i građana u opasnosti od siromaštva. Tako se u Europskoj uniji 2013. godine oko 120 milijuna ljudi nalazilo u opasnosti od siromaštva ili društvene isključenosti, to jest petina stanovništva EU (Eurostat, 2013.). Istovremeno, u teškom siromaštvu¹⁰ živjelo je čak 8,8 % stanovništva, zastrašujućih 45 milijuna ljudi, dakle oko 11 puta veći broj građana od broja hrvatskih stanovnika¹¹ ili približno jednak broj ljudi kao cjelokupna populacija Španjolske (Eurostat, 2013.). Kriza ekonomskog i političkog modela uvelike su povezane.¹² Vrlo je važno pritom imati na umu da se veza ekonomskog razvoja i sposobnosti zemlje za održanjem demokracije pokazala izuzetno stabilnom (Merkel, 2004.).

Očito je da se rasprava o neuspjesima predstavničke demokracije i krizi demokracije u kojoj se Europa nalazi sve više širi iz pretežno akademske domene prema "generalnoj populaciji" (Dolenc, 2012.). Suvremena politička kriza treba se prije svega promatrati kao kriza političke reprezentacije (Mouffe, 2013.). Naime, današnja politika u većini članica EU može se okarakterizirati kao širok konsenzus političkog centra (bilo lijevog, bilo desnog) u podršci neoliberalnoj paradigmi¹³ koja leži u srcu Europske unije i u središtu političkih modela zemalja članica (Crouch, 2007.; Standing 2011.; Mouffe, 2013.). Akteri tog konsenzusa podržavaju mjere štednje i praktički reprodukciju stanja koje je dovelo do krize, a istovremeno u mnogim europskim zemljama jačaju zahtjevi građana za zaokretom od mjera štednje i šire ekonomske politike europskog političkog centra. Krićka perspektiva ekonomsku borbu nacionalnih država razotkri-

⁹ Ta ekonomska kriza naziva se još i "Velika recesija".

¹⁰ Teško siromašnim ili ozbiljno materijalno depriviranim smatraju se osobe koje si ne mogu priuštiti plaćanje tri stavke od roba i usluga koje ćemo u sljedećim redcima nabrojati, a ozbiljno siromašnim oni koji si ne mogu priuštiti 4 ili više stavki. Te robe i usluge bi bile: plaćanje kredita ili rente za stanovanje, režije, plaćanje ostalih kredita i pozajmica, jedan odmor izvan mjesta stanovanja u godinu dana u trajanju od jednog tjedna, obrok s mesom, piletinom ili ribom svaki drugi dan (ili vegetarijanski ekvivalent), neočekivani financijski troškovi, telefon (uključujući mobitel), televizor u boji, stroj za pranje rublja, automobil i grijanje prostora stanovanja (Eurostat, 2013.).

¹¹ Pogledamo li pobliže podatke za Hrvatsku koji su dostupni pri Državnom zavodu za statistiku, vidimo da je materijalno deprivirano čak 34 % stanovništva, a ozbiljno materijalno deprivirano ili ozbiljno siromašno 14,8 % stanovništva (Državni zavod za statistiku, 2013.).

¹² Još 1944. Karl Polany u svojoj *Velikoj preobrazbi* obrazlaže tezu da je ekonomski razvoj nadrastao društveni, odnosno da je ekonomija zagospodarila društvom, pogotovo političkim sistemom, a takav obrazac možemo iščitati i iz nametanja mjera štednje koje se provode u nizu europskih zemalja. Odnos moći ekonomskih elita nad nacionalnim gospodarstvima oslikava klasična ekonomska preporuka državi: "državi bi bilo bolje da ne čini ništa, osim da jamči slobodu tržišta" (Crouch, 2007., 51).

¹³ Važno je napomenuti da se neoliberalna paradigma temelji na ekonomskom redukcionizmu koji se "pretvara u praksu korporacijske politike, politike međunarodnih institucija, kao što su MMF i Svjetska banka, te politike sve većega broja država" (Fourcade-Gourinchas, Babb, 2002. u Katunarić, 2004., 150).

va kao borbu ekonomskih elita koje ne brinu za populacije zemalja u kojima djeluju, rat globalnih oligarhija (Mouffe, 2013.).

Jedna od utjecajnih tematizacija krize demokracije je ona o postdemokraciji Colina Croucha. Upečatljiv neologizam "postdemokracija" označava društveno-političku situaciju u kojoj "dok okviri demokracije ostaju posve na snazi (...) politika i vlast sve više klize natrag u ruke privilegiranih elita na način tipičan za preddemokratsko razdoblje" (Crouch, 2007., 12). Obilježje moderne krize demokracije (nazivali ju postdemokratskim stanjem ili bilo kojim drugim imenom) istovremeno je povlačenje političkih stranaka od pokušaja za kontrolom nad ekonomijom, a pogotovo nad financijskim tržištima, te interes za ograničavanje političkog sudjelovanja građana samo na opće izbore. Takvo smanjenje utjecaja građana ostavlja "širok pojas slobode aktivnosti raznih lobija (...) što uglavnom znači poslovne lobije, te ohrabruje oblik vlade koja izbjegava miješanje u kapitalističku ekonomiju" (Crouch, 2007., 9). Odlučivanje o bitnim ekonomskim faktorima izlazi iz područja države: vlade ga prepuštaju ekonomskim elitama te sve više otvaraju sektor javnih usluga privatizaciji, a mehanizme države blagostanja dekonstrukciji.¹⁴ Pritom su elite zadobile privilegiranu političku ulogu koja je uvijek bila znakom autentične dominirajuće klase, pa "temeljni uzrok opadanja demokracije u suvremenoj politici treba tražiti u nastajućoj bitnoj neravnoteži između uloge korporacijskih interesa i interesa praktički svih ostalih skupina društva" (Crouch, 2007., 108). Ako se nastave sadašnji ekonomski trendovi, očekuje nas daljnje bogaćenje najbogatijih, rast nejednakosti i razoran utjecaj na ekonomske sustave te na društvo (Piketty, 2014.).

Procesi osiromašivanja stanovništva, opća nesigurnost i s time povezan gubitak mogućnosti za realizaciju mnogih "na papiru" zajamčenih prava opširno su opisani u Standingovom radu o prekarijatu¹⁵ (Standing, 2011.; Standing, 2014.). Obilježja prekarijata su materijalna i egzistencijalna nesigurnost i sužavanje mogućnosti korištenja raznolikih prava koje države, barem "na papiru", jamče dok istovremeno bogati građani i imućne skupine uživaju u rastućoj moći i utjecaju, zaštićeni i na mnoge načine van društva i zakona jer „mogu platiti najbolje odvjetnike i upotpuniti svoja demokratska prava svojom lobističkom moći" (Crouch, 2007., 88). Velik udio u prekarijatu čine mladi, visokoobrazovani ljudi bez izgleda za (dobrim) poslom i/ili za karijernim napretkom,

¹⁴ Članovi većine europskih država okrenuti su smanjenju "troškova u sustavu socijalnih naknada, zdravstvenoj zaštiti, mirovinskom sustavu, ali i smanjenju izdataka za zaposlene, bilo smanjenjem broja zaposlenih ili rezanjem plaća i naknada" (Daniel Vaughan-Whitehead, 2013., 276). Takve prilagodbe nazivaju se kvantitativnim i općenito vode k značajnim rezovima ili zamrzavanju javnih troškova, plaća i broja zaposlenih, manjoj atraktivnosti posla u javnom sektoru kroz „otpuštanje, smanjenje radnog vremena, outsourcing, privatizaciju, izmjene radnih ugovora npr. od neodređenog na određeno vrijeme ili od punog na nepuno radno vrijeme" (Daniel Vaughan-Whitehead, 2013., 280).

¹⁵ Prekarijat je naziv za heterogenu grupu ljudi u kojoj Standing vidi novu društvenu klasu stvorenu modernim transformacijama ekonomskih i političkih odnosa iz kojih se jasno vidi kako neoliberalna ideja oblikuje suvremena društva i ekonomije (Standing, 2011., Standing, 2014.). U snažnije tržišno orijentiranim društvima prema kojima se krećemo, naglo rastu nejednakost prihoda te relativno ili čak apsolutno siromaštvo. Novo fleksibilno tržište rada dovodi do toga da je za najmanje jednu, donju trećinu radne populacije životna egzistencija postala nesigurna" (Crouch, 2007., 70).

doživljavajući statusnu frustraciju; oni čine najprogresivniji segment prekarijata (Standing, 2011.; Standing, 2014.). Pitanje je na koji će se način nezadovoljstvo i bijes dijela populacije ispoljiti, budući da se sve veći broj ljudi ne može identificirati s *mainstream* političkim strankama. Isto tako, sve veći broj ljudi ne može naći svoj politički identitet u uobičajenoj lijevo-desno podjeli političkih stranaka koje podržavaju neoliberalnu paradigmu i njene političke primjene i provode neku varijantu "politike sredine". Europska politička kriza treba se sagledati prvenstveno kao "kriza reprezentacije" u kojoj građani imaju glas (*vote*), ali nemaju za koga glasati (*voice*) (Mouffe, 2013.). Ti razlozi pridonose usponu populističkih pokreta u Europi, snazi ekstremne desnice i stalnim događanjima na onom dijelu ljevice koji sebe naziva alternativnim.

Desni populizam

Desni populizam najčešći je tip populizma u Europi i većina znanstvene literature o populizmu bavi se tim fenomenom na (radikalno) desnoj strani političkog spektra. Naime, desne populističke stranke uspjele su se nametnuti kao nezanemariva politička snaga u Europi nakon Drugog svjetskog rata (Meny i Surel, 2002.; Mudde, 2007.; Mouffe, 2013.; Albertazzi i McDonnell, 2008.), uz razdoblje nešto intenzivnijeg jačanja u 80-ima i generalno zadržavanje snage u 90-ima i 2000-ima (Mudde, 2007., Mudde, 2013.).¹⁶ Već smo pokazali da se populistička logika u svojoj osnovi temelji na isključivanju političke elite i nekog dijela populacije u korist pozivanja na "narod". Desni (radikalni) populistu u kategoriju "oni koje isključujemo", to jest "neprijatelji naroda" osim političkih elita "svrstavaju" i imigrante ili nacionalne manjine. Prvi slučaj češći je u ekonomski razvijenim zapadnim europskim zemljama koje imaju određene "probleme" s doseljenicima i s ostvarivanjem europskog projekta multikulturalizma (pogotovo u razdoblju ekonomske krize koja je za mnoge zemlje "Zapada" još uvijek realnost), a drugi u manje razvijenim istočnim europskim zemljama, posebno zemljama koje zbog povijesnih razloga imaju "neriješen problem" s nekim nacionalnim manjinama. Desne populističke stranke i pokreti naglašavaju potrebu da se spriječe vanjske prijetnje naciji (Halikiopoulou, 2012.) i obično pokušavaju mobilizirati narod na temelju popularnih predodžbi o nedaćama (*grievances*) i zamjeranju, odnosno ljutnji (*ressentiment*)¹⁷, što god one bile u danom

¹⁶ Takve stranke su npr. *Austrian Freedom Party* (FPÖ) u Austriji, *Legia Nord* (LN) u Italiji te *Front national* (FN) u Francuskoj. Za više informacija o takvim strankama i njihovim izbornim uspjesima vidi npr. Mudde 2007., Mude 2013.

¹⁷ *Ressentiment* je povezan s idejom "izgubljenog raja", idealnom slikom zajednice koju Taggart naziva *heartland* i izdvaja kao jednu od najvažnijih tema desnog populizma. To je "vizija nastala na temelju prošlosti i projicirana na sadašnjost. Za razliku od drugih ideologija koje temelje svoje vizije budućnosti prema ključnim vrijednostima (poput egalitarizma ili komunitarizma), [desni] populizam temelji svoje vrijednosti na koncepciji *heartlanda*" (Taggart, 2002.). Za Taggartov *heartland* je, dakle, idealizirana slika zajednice izgrađena na temelju nekog određenog prostora i vremena koja može ali i ne mora odgovarati povijesnim činjenicama već služi prvenstveno kao izvor narativa o zajednici (Jakobson i sur, 2012.). Taggartov pojam *heartlanda* nije direktno povezan s geopolitičkim konceptima *heartlanda* poput Mackinderovog.

društvu (Betz, 2002.). Kategorija "oni", za desne populiste, uz političku elitu, dakle, uobičajeno sadržava neke nacionalne manjine ili "imigrante" uopće, skupine koje na neki način "muče" "narod", ekonomski i/ili kulturno, te stoje na putu njegovom uživanju (*jo-*uissance**), i s obzirom na to desni populizam uobičajeno ima i ksenofobne¹⁸ elemente.

Empirijska istraživanja (npr. Mudde, 2007., Flecker et. al 2004., Norris, 2005.) pokazala su da osobe sklone desnom radikalnom populizmu, osim anti-elitističkih stavova koji čine srž svakog populizma, imaju i tendenciju k autoritarnim stavovima, ksenofobiji i nacionalizmu. Desne populiste u značajnoj mjeri podržavaju nesigurni ljudi, bilo da se radi o nesigurnosti materijalne egzistencije i karijere ili nesigurnostima vezanima uz problem identiteta (Mudde, 2007.). Često objašnjenje je da ljudi traže izlaz u "jednostavnim porukama" populista i sigurnost u njihovim obećanjima u doba nesigurnosti i današnjem društvu rizika, pa svoje nezadovoljstvo i/ili strahove usmjeravaju prema "drugačijoj" društvenoj skupini (već spomenuta "mi"/"oni" podjela), a moramo se prisjetiti i mnogih poteškoća koje ideja multikulturalizma susreće na "Zapadu", a koje ne možemo detaljnije obuhvatiti ovim radom.

Desni populizam nije fenomen rezerviran za siromašniji sloj populacije, već značajan dio ljudi sklonih desnim populističkim strankama čine i osobe koje ne žele izgubiti stečene ekonomske povlastice i status u svijetu u kojem povećani udio poslova uzimaju imigranti (Mudde, 2007.). Tako je desni populizam reakcija na posljedice koje neoliberalni ekonomski model¹⁹ stvara u europskim društvima dok seli proizvodnju u zemlje s jeftinijom radnom snagom i privlači kapital i jeftinu radnu snagu u zemlje prvenstveno europskog "Zapada". Desne radikalne populističke stranke jačaju kada uspijevaju mobilizirati glasače na temelju opisanih strahova, ali nailaze na probleme kada glasači naglasak stavljaju na ekonomska pitanja (Ivarsflaten, 2005. u Lefkofridi i sur., 2014.). Ekonomska kriza pruža stratešku mogućnost takvim strankama da u svoj program uz desne stavove u teritorijalno-kulturnoj dimenziji uključe i lijeve stavove u socioekonomskoj dimenziji²⁰ (poput protivljenja mjerama štednje i predlaganja nekih elemenata jake socijalne države) i tako pridobiju veći broj glasača (Lefkofridi, et. al., 2014.). Desni radikalni populist, dakle, svoje djelovanje temelje na isključivanju i zatvaranju u nacionalni kontekst. Politički projekt koji dijeli društvo na tim principima može biti vrlo opasan i otvoriti vrata k autoritarnim oblicima političkog sistema.

¹⁸ Termin ksenofobija dolazi od grčkih riječi *xénos* (stran, tuđinski) i *fóbos* (strah, fobija). Ksenofobija označava neku formu (patološkog) straha od drugačijeg (stranaca), straha koji uključuje različite obrambene mehanizme i onemogućava poštivanje drugačijeg, a može se ispoljiti i u formi agresije (Bolaffi i sur., 2003.).

¹⁹ Uz potporu političkih elita kako je pokazano u prethodnom poglavlju.

²⁰ Ta podjela ima svoje temelje u radu Lipseta i Rokkana (Dolenec, 2012., 70). Teritorijalno-kulturna dimenzija i podjela političkih stranaka u toj dimenziji odnosi se na koncepcije nacionalnosti i nacionalnih prioriteta (Dolenec, 2012.) i srodne konflikte, npr. Konflikt "univerzalizma nasuprot nacionalizma, autoritarnosti nasuprot demokraciji, sekularizma nasuprot religioznosti ili daljnje Europske integracije nasuprot izolacionizmu" (Dolenec, 2012., 71) dok se socioekonomska dimenzija i odgovarajuća podjela političkih stranaka odnosi na pitanje alokacije resursa i kapitala (Dolenec, 2012.).

Lijevi populizam

Lijeve populističke stranke nisu česte u Europi²¹ pa se većina europske literature o populizmu bavi praktički isključivo desnim radikalnim populistima i uz njih veže pojam populizma u europskom kontekstu (npr. Mudde, 2007.).²² Tako je i većina teorijskog materijala o populizmu izgrađena kroz analitičke kategorije prikladne toj vrsti uglavnom ekskluzivističkog²³ populizma. Ipak, unutar posljednjih nekoliko godina pojavljuju se novi pokreti na ljevici, npr. pokreti *Indignados* i *Occupy* koji imaju neke populističke karakteristike, pa i nove političke stranke koje kombiniraju radikalno lijevu ideologiju²⁴ s populističkom ideologijom (Stavrakakis i Katsambekis, 2014.).

Na početku rada definirali smo populizam kao *thin-centered* ideologiju koja suprotstavlja "dobar narod" korumpiranim elitama kojima odriče ikakav legitimitet, dok svoj legitimitet pokušava postići ističući posebnu vezu s "narodom". Lijevi (radikalni) populistu u pravilu odbacuju cijelu političku elitu jer, kako smo iznijeli u poglavlju o političkoj i ekonomskoj krizi, današnja politika u većini članica EU mogla bi se okvalificirati kao širok konsenzus centra (bilo lijevog, bilo desnog) koji podržava već spomenutu neoliberalnu paradigmu koja leži u srcu Europske unije i političkih modela zemalja članica (Crouch, 2007., Standing 2011., Mouffe, 2013.).²⁵ Lijevi populistu pozivaju se također na direktno zastupanje "naroda" (ili s obzirom na internacionalnu usmjerenost mnogih takvih pokreta i stranaka umjesto "narod" (*people*) možemo koristiti termin "ljudi"), ali ovdje po ekonomskoj ili klasnoj osnovi, u inkarnaciji podjele "ljudi" protiv ekonomske i političke elite, to jest protiv sila koje podupiru neoliberalnu hegemoniju (Mouffe, 2013.).

Posljednjih nekoliko godina svjedočimo formiranju anarhopopulističkih pokreta poput pokreta *Occupy*²⁶. Pokret *Occupy* može se sagledati kao radikalno lijeva anarhistička populistička mobilizacija i kao pokret koji je potaknuo ljude na osnovi osjećaja

²¹ Uz neke značajne iznimke poput Lijeve stranke (*Die Linke*) u Njemačkoj ili Socijalističke stranke u Nizozemskoj (March, 2007.), a zadnjih nekoliko godina i SYRIZA-e u Grčkoj o kojoj će ponešto biti rečeno u nastavku poglavlja.

²² Nasuprot u Europi prevladavajućem desnom populizmu, lijeve populističke stranke dominantan su tip populizma u Latinskoj Americi (Šalaj, 2012., 28).

²³ Kao što smo objasnili u prethodnom poglavlju, desni (radikalni) populizam uglavnom se pojavljuje sa ksenofobnim, nativističkim/nacionalističkim i autoritarnim obilježjima.

²⁴ Zajednička ideologija radikalno lijevih političkih aktera temelji se na tri ključna elementa: "odbacivanju kapitalizma i ideologije slobodnog tržišta, zaštiti kolektivnih ekonomskih i socijalnih prava u potrazi za socijalnom pravdom i na ideji suradnje nacionalnih država na pitanjima od zajedničkog interesa" (March i Mudde, 2005. u Halikiopoulou, 2012.).

²⁵ Intrigantno je mišljenje o postojanju posebno plodnog tla za jačanje lijevog populizma u onim europskim zemljama koje su najsnažnije pogođene krizom (Stavrakakis i Katsambekis, 2014.).

²⁶ Pokret *Occupy* započeo je u rujnu 2011. u New Yorku kao protest protiv globalnog financijskog sustava i velikih korporacija. Svoju *agendu* pokret je izrekao proglasom "Mi smo 99 %!", pozivom na široko internacionalno ujedinjenje "ljudi" protiv ekonomskih i političkih elita i uspješno izazvao legitimnost današnjeg kapitalističkog sustava. Pokret se proširio u nebrojene zemlje na sve kontinente osim Antartike. Iako snažan u svojoj kritici, pokret nije pokušao ponuditi koherentnu alternativu kapitalističkom sustavu, već izložio gomilu heterogenih ideja i strategija uglavnom anarhističkog i horizontalnog (nehijerarhijskog) tipa (Calhoun, 2013., Mouffe, 2013.).

zanemarenosti, osjećaja "ljudi" da su legitimna baza društva koja se ignorira te se u tom smislu priključio međunarodnoj mobilizaciji *indignadosa*²⁷ ("gnjevnih") (Calhoun, 2013.).

Lijevim populističkim pokretima nasuprot, radikalne lijeve stranke najčešće se fokusiraju na nacionalnu (ili regionalnu) razinu kao prostor na kojemu mogu politički djelovati i zadržati izborni legitimitet kroz dulje vrijeme (Breuilly, 2011. u Halikiopolou, 2012.), ali s obzirom na internacionalni karakter radikalno lijeve ideologije najzanimljivije su stranke sa izrazito internacionalnim agendama i inkluzivnom ideologijom poput grčke stranke SYRIZA.

SYRIZA²⁸ je iznimno zanimljiv slučaj za analizu novih oblika lijevog populizma među političkim strankama Stavrakakis i Katsambekis (2014.) tvrde da se SYRIZA-u "nepravedno" i neprikladno svrstava u kategoriju "populizam" s obzirom da je ta kategorija demonizirana zbog konotacija na desni, ksenofobni i ekskluzivistički populizam. Oni iznose hipotezu da se danas svaku stranku koja se protivi mjerama štednje na razini EU-a naziva populističkom, a sam termin se "gotovo isključivo povezuje s radikalno desnim, antieuropskim, ekonomsko-politički neodgovornim i čak ekstremističkim pokretima" (Stavrakakis i Katsambekis, 2014.). Naime, u diskursu SYRIZA-e kategorija "naroda" koristi se inkluzivno, bez ikakvog isključivanja po etničkoj, rasnoj, seksualnoj ili bilo kojoj drugoj osnovi te se umjesto toga poziva na široku društvenu participaciju kroz neku vrstu emancipacijskog zajedničkog projekta²⁹ usmjerenog na radikalnu demokratsku promjenu (Stavrakakis i Katsambekis, 2014., Tsakatika i Eleftheriouali, 2013., Spourdalakis, 2014.). Uzevši to u obzir, Stavrakakis i Katsambekis zazivaju korištenje pojma "inkluzivnog populizma", vrste populizma koji bi osvojio (*reclaim*) ljude od radikalno desnih (populističkih) stranaka i pokreta te kombinirajući populističku jezgru s nasljeđem radikalne demokratske tradicije bio "ne prijatna već potencijalni korektiv oligarhijskim mutacijama demokratskog nasljedstva političke modernosti" (Stavrakakis i Katsambekis, 2014., 135). Dakle, SYRIZA traži što širi društveni konsenzus za svoj program političkih promjena, pozivajući udruge, društvene pokrete i pa i bivše političke protivnike da se pridruže i postanu dio njene pluralističke strukture (Tsakatika i Eleftheriouali, 2013.). U inkluzivnoj strategiji SYRIZA-e parlamentarno djelovanje i političke institucije neizostav-

²⁷ Pokret *Indignados* (ime pokreta bi se na hrvatski jezik moglo prevesti kao "Gnjevnih", a na engleskom se najčešće prevodi kao *The Outraged*) društveni je pokret započet u Španjolskoj u svibnju 2011. kao reakcija na globalnu ekonomsku krizu i na europske i španjolske mjere štednje. Na demonstracijama u mnogim španjolskim gradovima okupljalo se i po više desetaka tisuća ljudi (velikim dijelom mladih i obrazovanih ljudi bez posla i karijernih izgleda), a dio prosvjednika je počeo i živjeti na gradskim trgovima i "zauzimati ih". Veliku ulogu u organizaciji pokreta imala je komunikacija preko društvenih mreža. Pokret je svojim duhom i metodama značajno utjecao na pokret *Occupy*.

²⁸ SYRIZA je 2012. godine, nakon ekonomske krize i transformacija stranke osvojila 26.89 % glasova na izborima u Grčkoj a do tada je bila sasvim marginalna stranka (za više informacija o razvoju SYRIZA-e vidi npr. Spourdalakis, 2014. te Tsakatika i Eleftheriou, 2013.).

²⁹ SYRIZA tako poziva na široku suradnju aktivnog tipa, što nam može ocrtati izjava vođe SYRIZA-e Alexisa Tsiprasa: "I'm assigning this task to you to save us. I'm sitting on the couch. You can save us." [Vama dajem zadatak da nas spasite. Ja sjedim na kauču. Vi nas možete spasiti.] (Intervju u časopisu *Unfollow*, 9. rujan 2012., 28. u Stavrakakis i Katsambekis, 2014., 135).

no su sredstvo ostvarenja cilja, za razliku od dijela lijevih populističkih stranaka i anarho-populističkih pokreta koji streme dekonstrukciji institucija liberalnih demokracija poput predstavničkog modela (parlamentarizma) u potrazi za vizijom društva bez hijerarhija, društva u kojemu bi odnosi moći na neki način nestali. Takvi projekti za Chantal Mouffe (2005., 2013.) znače nijekanje samog političkog principa i konstituirajuće uloge moći u političkom sustavu. Naime, svaki je društveni poredak privremen, nestalan te hegemonijski po svojoj prirodi i održava određene odnose moći (Mouffe, 2005.; Mouffe, 2013.) a "obrana i radikalizacija demokratskog projekta zahtijevaju priznavanje političkog u njegovoj antagonističkoj dimenziji i napuštanje sna pomirenog svijeta koji je nadišao moć, suverenost i hegemoniju" (Mouffe, 2005., 130). Lijeve populističke stranke i pokreti koji su ojačali nakon ekonomske krize postavljaju neka važna pitanja, ali mogu imati i određene populističke zamke. S obzirom na njihovu recentnu pojavu još uvijek je prerano da bi se dala čvršća procjena njihovih opasnosti i potencijala.

Zaključak

U ovom radu pokušali smo objasniti neke osnovne karakteristike, u hrvatskoj znatnosti rijetko analiziranog, fenomena populizma te istražiti njegove veze s krizom političkog i ekonomskog modela u Europi³⁰. Indikatori te političke krize su (između ostalih) značajna apstinencija glasača od općih izbora i pojava različitih radikalnih političkih stranaka i pokreta na političkoj razini. Na ekonomskoj razini to su rašireno siromaštvo i rizik od siromaštva te rastuće ekonomske i društvene nejednakosti. Takve nejednakosti postaje sve teže legitimirati (neo)liberalnom ideologijom ugrađenom u demokratske političke sustave i odgovarajućom ideologijom meritokracije³¹. Nezadovoljstvo političkom situacijom i političkim elitama naraslo je nakon globalne financijske krize (npr. Crouch 2010.; Crouch 2012.; Standing, 2011.; Standing 2014.; Dolenc, 2012.), a rasprava o neuspjesima predstavničke demokracije sve se više širi iz pretežno akademske domene prema "generalnoj populaciji" (Dolenc, 2012.).

Današnja kriza u svojoj je srži kriza neoliberalne inkarnacije europske politike, a ne samog modela predstavničke demokracije, kriza reprezentacije kao posljedica širokog konsenzusa političkog centra (Mouffe, 2013.). U takvim političkim i društvenim uvjetima pojava populističkih aktera nimalo ne čudi, znajući da je populizam uvijek reakcija na neku jaču društvenu krizu i na osjećaj da dotadašnje društvene snage krizu ne

³⁰ Tu krizu Colin Crouch naziva stanjem postdemokracije i zaključuje kako je "na mnoge načine situacija slična onoj u Francuskoj prije revolucije, kada su monarhija i aristokracija bili oslobođeni poreza, a imali monopol nad političkom moći, dok su srednja klasa i seljaci plaćali porez, a nisu imali politička prava" (Crouch, 2007., 42).

³¹ Ideja jednakosti šansi pod priličnim je pritiskom zbog sve većih ekonomskih nejednakosti i rastućih karijernih nesigurnosti uslijed ekonomske krize. Osim pitanja ostvarenja meritokracije u društvu postavlja se i pitanje same ideje meritokracije: "potpuno meritokratsko društvo nije samo neostvarivo, nego je i proturječna koncepcija. (...) U takvu bi društvenom poretku privilegirani morali moći prenijeti privilegije na svoju djecu i tako srušiti meritokraciju" (Giddens, 1999., 101 – 102).

mogu riješiti (Taggart, 2002.). Svjedočimo (relativnoj) snazi desnih populističkih stranaka koje kombiniraju populističku ideologiju odbacivanja elita i institucija i pozivanja na "narod" sa ksenofobnim i nacionalističkim elementima, ponekad i dovodeći političke sustave u opasnost od novih oblika autoritarizma. Posljednjih nekoliko godina možemo pratiti i razvoj masovnih lijevih populističkih pokreta i formiranje lijevih populističkih političkih stranaka u Europi koje smjeraju k radikalnoj transformaciji društva.

Jedan dio rješenja političke krize za mnoge kritički usmjerene autore (npr. Crouch, Standing, Mouffe) leži upravo u izlasku iz "politike sredine" i u "revitalizaciji distinkcije lijevo-desno, priznanju društvene podijeljenosti i legitimaciji konflikta"³² (Mouffe, 2005., 119). Pri tome je centralni zadatak demokratske politike da osigura institucije koje će omogućiti konfliktima da uzmu "agonističku"³³ formu, dakle formu političke rasprave i medijacije, političke borbe, a ne ulične borbe i različitih oblika nasilja. Dakle, Mouffe šansu za izlazak iz krize demokracije vidi u radikalizaciji političkog projekta i u usmjeravanju političkih strasti i potreba ljudi, koji sada (uglavnom) nemaju političke predstavnike, u političku arenu. Situacija u kojoj se takve potrebe i strasti/afekti pojedinca ne mogu politički izraziti rezultira povlačenjem iz političke sfere ili "protestnim" glasovanjem za antiestablišmentske stranke poput različitih populističkih stranaka čije smo ideologije i načine djelovanja ovim radom nastojali ukratko opisati.

Teško je procijeniti toliko kompleksan odnos kao odnos populizma i demokracije, ali možemo zaključiti da je, nimalo ne zaboravljajući na opasnosti koje populistički projekti u većoj ili manjoj mjeri nose, populizam potrebno shvatiti ne isključivo kao "opasnu smetnju" već prije svega kao ozbiljan simptom krize demokracije koji upućuje na neke slabosti modernih demokracija te na političke vrijednosti i strasti građana koje ostaju bez predstavnštva u političkoj areni. Populizam se pokazuje kao "djelotvoran podsjetnik da demokracija nije dano nam stanje, već konstantan poduhvat prilagodbe na mijenjajuće potrebe i vrijednosti u društvu" (Meny i Surel, 2012., 17). Populizam nam tako pokazuje ujedno i "drugo lice demokracije" i "sjenu demokracije" (Canovan, 1999.), a populistički akteri svojom radikalizacijom politike mogu otvoriti pute k reduciranju ekonomskih nejednakosti i uključivanju većeg broja građana kao kritičkih aktera u političku sferu, kao i djelovati prema isključivanju, širenju netolerancije i daljnjem udaljavanju populacija od demokratskih načela. Širenje politike snažnih vođa, "spasitelja naroda" koji "direktno" prenose "narodnu volju" i mobiliziraju ga na nekom vrlo širokom i emocionalnom, većinskom principu, može nas dovesti u opasnost od politike s demokratskim licem, ali autoritarnim naličjem.

³² Radikalne desne i lijeve političke ideologije i s njima povezane političke strasti/afekti sasvim su bez legitimnosti u perspektivi dominantnih političkih elita (Mouffe, 2005., 2013.). Važno je naglasiti da konflikt ovdje znači suparništvo, a ne neprijateljstvo tj. rječnikom koji Mouffe koristi – "agonizam" a ne "antagonizam".

³³ Mouffe koristi pojam "agonizam" za oblik političke borbe u kojoj oponenti dijele podršku demokraciji i demokratskim principima "slobode i jednakosti", ali se ne slažu oko njihove interpretacije. Pritom ne niječu pravo svojih oponenta da se bore za svoj "hegemonijski društveni projekt" (Mouffe, 2005.; Mouffe, 2013.).

Popis literature

- Akkerman, T. (2003.), Populism and Democracy: Challenge or Pathology?, *Acta Politica*, 38 (1): 147 – 159.
- Albertazzi, D. i McDonnell, D. (2008.), The Sceptre and the Spectre. U: Albertazzi, D. i McDonnell, D. (ur.), *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*, 1 – 11. New York, Palgrave.
- Arditi, B. (2005.), Populism as an Internal Periphery of Democratic Politics. U: Panizza, F. (ur.), *Populism and the Mirror of Democracy*, 72 – 98. London, Verso.
- Bešker, I. (2013.), New media and the crowdsourcing of politics: the strange case of dr. Berlusconi and mr. Grillo, *Medijske studije*, 4 (8): 22 – 31.
- Betz, Hans-Georg (2002.), Conditions Favoring the Success and Failure of Radical Right-Wing Populist Parties in Contemporary Democracies. U: Meny, Yves i Surel, Yves (ur.), *Democracies and the Populist Challenge*, 197 – 212. Basingstoke, Palgrave.
- Bolaffi, G. i sur. (2003.), *Dictionary of Race, Ethnicity and Culture*, London, SAGE.
- Calhoun, C. (2013.), Occupy Wall Street in perspective, *The British Journal of Sociology*, 64 (1): 26 – 38.
- Canovan, M. (1999.), Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy, *Political Studies*, 47 (1), 2 – 16.
- Canovan, M. (2002.), Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy, U: Meny, Y. i Surel, Y. (ur.), *Democracies and the Populist Challenge*, 25 – 44. Basingstoke, Palgrave.
- Castañeda, E. (2012.), The Indignados of Spain: A Precedent to Occupy Wall Street, *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 1 (1), 1 – 11.
- Crouch, C. (2004.), *Post-Democracy*, London, Polity.
- Crouch, C. (2011.), *The strange non-death of neoliberalism*, London, Polity.
- De Lange, S. i Mudde, C. (2005.), Political extremism in Europe, *European Political Science*, 4 (4): 476 – 88.
- Decker, F. (2008.), Germany: Right-wing Populist Failures and Left-wing Successes, U: Albertazzi, Daniele i Mc-Donnell, Duncan (ur.), *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*, 119 –134. New York, Palgrave.
- Dolenc, D. (2012.), The Absent Socioeconomic Cleavage in Croatia: a Failure of Representative Democracy?, *Politička misao*, 49 (5): 69 – 88.
- Flecker i sur. (2004.), *Socio-economic change, individual reactions and the appeal of the extreme right*. Brussels, European Commission.
- Giddens, A. (1999.), *Treći put: obnova socijaldemokracije*, Zagreb, Politička kultura.
- Halikiopoulou, D. i Nanou, K. i Vasilopoulou, S. (2012.), The paradox of nationalism: The common denominator of radical right and radical left euroscepticism, *European Journal of Political Research*, (51): 504 – 539.

- Jakobson, M. (2012.), *Populism in the Baltic States*, Tallinn, Open Estonia Foundation.
- Katunarić, V. (2010.), Vrijediti i koštati: sociokulturne pretpostavke tranzicije u novijim radovima hrvatskih ekonomista, *Društvena istraživanja*, 13 (1 – 2): 147 – 168.
- Lefkofridi, Z. i Wagner, M. i Willmann, J. (2014.), Left-Authoritarians and Policy Representation in Western Europe: Electoral Choice across Ideological Dimensions, *West European Politics*, 37 (1): 65 – 90.
- March, L. (2007.), From Vanguard of the Proletariat to Vox Populi: Left-Populism as a 'Shadow' of Contemporary Socialism, *SAIS Review*, 27 (1): 63 – 77.
- Marien, S. (2013.), Measuring political trust across time and space, U: S. Zmerli, i M. Hooghe (ur.), *Political trust: why context matters*, ECPR Press.
- Meny, Y. i Surel, Y. (2002.), The Constitutive Ambiguity of Populism, U: Meny, Yves i Surel, Yves (ur.), *Democracies and the Populist Challenge*, 1 – 21. Basingstoke, Palgrave.
- Merkel, W. (2004.), Embedded and defective democracies, *Democratization*, 11 (5): 33 – 58.
- Michalis, S. (2014.), The Miraculous Rise of the "Phenomenon SYRIZA", *International Critical Thought*, 4 (3): 354 – 366.
- Milardović, A. (2004.), *Populizam i demokracija*, Zagreb, Centar za politološka istraživanja.
- Milardović, A. i Jožanac, N. (2013.), *Demokracija i postdemokracija*, Zagreb, Pan liber.
- Mouffe, C. (2005.), The "End of Politics" and the Challenge of Right-wing Populism, U: Panizza, Francisco (ur.), *Populism and the Mirror of Democracy*, 50 – 71. London, Verso.
- Mouffe, C. (2013.), *Agonistics: Thinking the World Politically*, London, Verso.
- Mudde, C. (2007.), *Populist radical right parties in Europe*, New York, Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2013.), Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what?, *European Journal of Political Research*, 52 (1): 1 – 19.
- Mudde, C. i Kaltwasser, R. (2013.), Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America, *Government and Opposition*, 48 (1): 147-174.
- Obućina, V. (2011.), *Right-wing extremism in Croatia*, Berlin, Friedrich-Ebert Stiftung.
- Obućina, V. (2012.), Radikalno desne stranke u bivšim komunističkim državama: izazovi liberalnoj demokraciji ili socioekonomski protest?, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 8 (1): 93 – 105.
- Panizza, F. (2005.), Populism and the Mirror of Democracy, U: Panizza, F. (ur.), *Populism and the Mirror of Democracy*, 1-31. London, Verso.
- Papadopoulos, Y. (2002.), Populism, the Democratic Question, and Contemporary Governance. U: Meny, Y. i Surel, Y. (ur.), *Democracies and the Populist Challenge*, 45-57. Basingstoke, Palgrave.

- Piketty, T. (2014.), *Capital in the twenty-first century*, London, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Polany, K. (1999.), *Velika preobrazba. Politički i ekonomski izvori našeg vremena*, Zagreb Naklada Jesenski i Turk.
- Standing, G. (2011.), *The Precariat: The New Dangerous Class*, London, Bloomsbury Academic.
- Standing, G. (2014). *The Precariat Charter*, London, Bloomsbury Academic.
- Stavrakakis, Y. i Katsambekis, G. (2014.), Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA, *Journal of Political Ideologie*, 19 (2): 119 – 142.
- Šalaj, B. (2012.), Suvremeni populizam, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 9 (1): 21 – 49.
- Taggart, P. (2002.), Populism and the Pathology of Representative Politics, U: Meny, Y. i Surel, Y. (ur.), *Democracies and the Populist Challenge*, 62 - 80. Basingstoke, Palgrave.
- Tsakatika, M. i Eleftheriou, C. (2013.), The Radical Left's Turn towards Civil Society in Greece: One Strategy, Two Paths, *South European Society and Politics*, 18 (1): 81 – 99.
- Tsakatika, M. i Lisi, M. (2013.), "Zippin' up My Boots, Goin' Back to My Roots": Radical Left Parties in Southern Europe, *South European Society and Politics*, 18 (1): 1 – 19.
- Vaughan-Whitehead, D. (2012.), Šok javnog sektora u Europi: Između strukturnih reformi i kvantitativnih prilagodbi, *Revija za socijalnu politiku*, 19 (3): 273 – 302.
- Zakošek, N. (2010.), Zauzdani populizam: fenomen Milana Bandića, *Političke analize*, (1) 1: 6 – 10.
- Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-04112014-BP/EN/3-04112014-BP-EN.PDF (8. 5. 2014.)
- Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr/> (8. 5. 2014.)

POPULISM AND THE CRISIS OF DEMOCRACY

Augustin Derado, mag. soc.
augustin.derado@gmail.com

Abstract:

In this study we aim to provide a brief examination of the populism phenomenon. We hold that the strengthening of populist parties and movements and the radicalization of the European political sphere should be viewed from the perspective of the crisis of democracy and the crisis of the economic model in Europe. The crisis of democracy is primarily a crisis of representation (Mouffe, 2013.) and the symptom of the reduction of voters opportunities to influence the political consensus (eg. Crouch, 2007.). Populist actors promise to restore the “stolen” democracy to the “people” and in addition to the significant levels of support to populists, we are witnessing the increased usage of populist strategies by the mainstream political actors.

The relation of populism and democracy is a very complex one. Populism endangers democracy, but also reveals the opportunities for the recovery of democracy. Without forgetting the dangers of populist projects, we hold that populism must not be viewed upon primarily as a “dangerous nuisance” but instead as a serious symptom of the crisis of democracy. Populism can call our attention to the weaknesses of contemporary democracies and to the citizens political values, opinions and passions which are unrepresented in the political arena. With their radicalization of the political, populist actors can point out to opportunities for the reduction of economic inequalities and the inclusion of more citizens as critical actors in the political sphere, but they can also act on behalf of social exclusion, spreading of intolerance and further widening the gap between the parts of the population and the principles of democracy.

KEYWORDS: populism, democracy, economic crisis, right-wing populism, left-wing populism